

stručni skup, Rijeka, 11. 12. 2012.“ (111-112), Branka Kukurina „20. znanstveni skup *Grobnišćina: tragovi, znakovi i smjerokazi*“ (112-114), Petra Strčića „Dvadeset godina Kluba Sušačana (i 78./79. sv. njegove *Sušačke revije*)“ (114-117) te Hane Lencović „Sušačka revija, glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja, kvarnerskih otoka i Gorskog kotara, br. 80, Rijeka, 2012.“ (117-121). I drugi svezak završava cjelinom „Izvještaj“ (123-127), u kojoj se nalazi rad Hrvoja Badurine „Ususret održavanju jubilarnog desetog županijskog natjecanja iz zavičajne povijesti *Ča je ča*“ (125-127).

Hrvoje Badurina

Časopis za povijest Zapadne Hrvatske,
sv. VI. i VII., Rijeka 2011. – 2012., 273 str.

Nakon gotovo trogodišnje stanke, Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci izdao je 2012. novi dvobroj *Časopisa za povijest Zapadne Hrvatske*. Za razliku od prethodnih svezaka, ovaj je uredio novi urednički kolegij na čelu s Giovannijem D'Alessijom, no zadržana je tradicija brojnih recenzenata koji dolaze s međunarodno priznatih znanstvenih i znanstveno-obrazovnih institucija iz Hrvatske, Slovenije, Italije, Njemačke, pa čak i Sjedinjenih Američkih Država. Uz to, nastavilo se s praksom objavljivanja tekstova ne samo na hrvatskom nego i na talijanskom i engleskom jeziku. Ovdje se radi o posebnom izdanju koje je naslovljeno „Sjevernojadranski povijesni panoptikum“ („Upper Adriatic Historical Panopticon“), što je bio i naziv međunarodnoga znanstvenog skupa koji je taj Odsjek organizirao 2010. u Rijeci i koji je bio glavni poticaj za oživljavanje časopisa. Strukturalno gledano, ovo se izdanje sastoji od tri osnovne cjeline – „Pogledi na sjevernojadranski prostor i njegovu historiografiju“ (13-96), „Nova istraživanja o sjevernom Jadranu“ (99-241) te „Prikazi i izvještaji“ (245-271), od kojih svaka broji po pet radova, dok je ukupno prisutno četrnaest autora.

Poblježe ćemo se osvrnuti na prva dva, ujedno i najzanimljivija dijela, koja otvara pregledni rad Mile Orlić „Javni diskursi, nacionalne memorije i historiografija na sjevernojadranskom prostoru“ (13-22). U tekstu se analiziraju različiti pogledi na Drugi svjetski rat i neposredno poraće u području

nekadašnje Julijske krajine, nastali naročito u razdoblju nakon 1989. i završetka Hladnoga rata. Govori se o stvaranju javnoga pamćenja o događajima poput „fojbi“ i „egzodusa“, kao temeljnoga aspekta procesa (re)konstrukcije nacionalnoga identiteta, u prvom redu u današnjoj Italiji, koja je prestankom hladnoratovske (ne)ravnoteže doživjela korjenite promjene političkoga sustava, ali i u Sloveniji i Hrvatskoj kao dvjema novim nacionalnim državama, nastalima urušavanjem socijalističke Jugoslavije. Autorica u konačnici ukazuje na potrebu transnacionalne i komparativne historiografske razrade kao jedinoga ispravnog puta u rasvjetljavanju spornih pitanja i stvaranju realnoga odnosa između povijesti i nacionalnih memorija.

Upravo se takav pristup historijskom istraživanju promiče i u ostalim radovima, poput članka „Alcuni problemi di storia comparata: l'alto Adriatico dopo le due guerre mondiali“ („Neki problemi komparativne povijesti: sjeverni Jadran nakon dva svjetska rata“, 23-41), u kojem Raoul Pupo komparativnu povijest vidi kao jednu od najučinkovitijih metoda za prevladavanje nerijetko stereotipiziranih i ideološki obojenih nacionalnih historiografija zainteresiranih za sjevernojadranski bazen. Isticanjem primjera dugogodišnjih procesa razgraničenja, vojnih okupacija teritorija, mentaliteta i unutrašnje logike politike odnarođivanja te uporabe represije, kao i pokušaja etničke preobrazbe prostora premještanjem stanovništva, autor upozorava na očite podudarnosti između dvaju poratnih perioda 20. stoljeća. One su u svega četrdesetak godina nekada multinacionalnu i multikulturalnu, ali jedinstvenu regiju razdijelile tako da su pojedine nacionalne komponente u novim državnim okvirima postale manjine s tendencijom pretvaranja u ostatke prošlosti.

Prethodno priopćenje Giuda Franzinettija „The former Austrian Littoral and the rediscovery of ethnic cleansing“ („Bivše Austrijsko primorje i ponovno otkriće etničkoga čišćenja“, 43-54), nastoji iznaći objašnjenja za pojmove kao što su genocid, etničko čišćenje i podvojena područja. Ukazuje na pojavu različitih interpretativnih paradigmi u studijama nacionalizma tijekom 1980-ih i 1990-ih te konkretnu primjenu tih modela na primjeru sjevernojadranskoga područja, tj. bivšega Austrijskog primorja. Upozorava na normativni zaokret koji se dogodio 1990-ih, kada se od znanstvenika nisu tražila samo teorijska objašnjenja, već i osuda povijesnoga legitimiteta određenih nacionalnih zahtjeva pa sukladno tome dolazi i do svojevrsne reminiscencije i reinterpretacije spornih povijesnih događaja u različitim

kriznim područjima, poput onoga koje je danas podijeljeno talijansko-slovenskom i slovensko-hrvatskom državnom granicom.

Prvi dio časopisa zaključuju dva pregledna rada u kojima se autori kritički osvrću na aktivnost talijanske, odnosno hrvatske povijesne znanosti u vezi s problematikom Drugoga svjetskog rata i desetljeća koja su mu slijedila. Giovanni D'Alessio u članku „Ponad egzodusa i fojbi. Nova talijanska literatura o 'Istočnoj granici'“ (55-75) prvo nastoji ukazati na poteškoće u definiranju područja sjevernoga Jadrana, što je proizvelo čitav niz različitih termina kojima se označava taj prostor – Sjeverni Jadran (*Upper Adriatic*, *Alto Adriatico*), Austrijsko primorje, Julijska krajina (*Venezia Giulia*), Istočna granica (*Confine orientale*) itd. Također upozorava na sve veću medijsku, a time i političku eksponiranost tih tema u Italiji, što nerijetko graniči s trivijalizacijom i pukom spekulacijom. Ipak, ključ svega je u historiografskom razmatranju. Iako i dalje postoje povjesničari koji događaje gotovo isključivo promatraju iz jedne, talijanske perspektive, naslanjajući se neminovno na tradiciju talijanskih iredentističkih pisaca, postoji i ona druga, sve zastupljenija struja, koja inzistira na transnacionalnom pristupu i koja se pored tema atraktivnih za dnevno-političke svrhe (iznad svih „egzodus“ i „fojbe“) dotiče i iredentizma, fašizma, talijanske okupacije dijelova Kraljevine Jugoslavije, pokreta otpora, „Tršćanskoga pitanja“ i dr.

S druge strane, Franko Dota u radu „Od usuda povijesti do fatalne pogreške: hrvatska historiografija o stradavanju i iseljavanju Talijana Istre i Rijeke“ (77-96) daje pregled najvažnijih hrvatskih historiografskih djela koja tretiraju problematiku ratnoga i poratnoga stradanja i iseljavanja talijanskoga stanovništva iz Istre i Rijeke. Njegov je osnovni cilj bio uočiti razlike u diskurzivnoj i narativnoj strukturi prilikom povijesne interpretacije navedenih događaja. U tom smislu razlikuje tri razdoblja: od 1945. do 1980., kada se šutnjom i relativizacijom negiralo i zaboravljalo žrtve talijanske nacionalnosti i pitanje njihove masovne emigracije, od 1980. do 1992., kada se u kontekstu sve otvorenije rasprave o do tada tabu-temi komunističkih zločina i nasilja počelo potihom spominjati i tešku sudbinu brojnih istarsko-riječkih Talijana, ali gotovo isključivo u književno-publicističkim krugovima, te najzad razdoblje nakon 1991., kada su u potpuno izmijenjenim političko-ideološkim uvjetima prisutni i jednostrani pogledi po (hrvatskom) nacionalnom ključu skloni politizaciji, ali i hvalevrijedni pokušaji kontekstualizacije spornih momenata. Tako su sve dominantnije teze o, primjerice, „egzodusu“ kao

proizvodu ratnoga kaosa ili fatalne pogreške kako jugoslavenskih, hrvatskih, odnosno istarskih vojnih i političkih vlasti, tako i talijanske države, ali i samih Talijana koji su odlučili otići iz Jugoslavije.

Posebnu važnost svakom znanstvenom časopisu daju novi istraživački pothvati. U ovom ih ima nekoliko, počevši od izvornoga znanstvenog rada Milana Radoševića „Higijenske i zdravstvene prilike u zapadnoj Hrvatskoj između dva svjetska rata s posebnim osvrtom na Istru“ (99-124). Istaknuvši visoku stopu smrtnosti dojenčadi i tuberkulozu kao dvije najveće pošasti Istarske (i Riječke) provincije, autor u prvom redu propituje uzroke takvoga stanja. Sažeto oslikava iznimno lošu gospodarsku, a time i socijalnu situaciju u kojoj lokalne vlasti nisu bile u mogućnosti pokrenuti nužne infrastrukturne zahvate (stambeno pitanje, vodoopskrba, kanalizacija, bolnice), dok većina stanovništva nije mogla platiti ni najosnovnije liječničke usluge, a kamoli hospitalizaciju. Iako je s godinama došlo do određenih poboljšanja, socio-ekonomska, a time i demografska slika nije se drastično izmijenila, što je bio još jedan dokaz zanemarujućega odnosa službenoga Rima prema svojim najistočnijim krajevima u međuratnom razdoblju.

Slijedi prethodno priopćenje „Razmišljanje o nekim historiografskim problemima višenacionalne Riječke biskupije (1925. – 1969.)“ (125-148) Marka Medveda, u kojemu se donose osnovni podaci o stvaranju i djelovanju Riječke biskupije, od datuma i okolnosti u kojima je nastala, imena biskupa koji su njome upravljali, sve do konačnoga „stapanja“ u Riječko-senjsku, odnosno Riječku nadbiskupiju. Autorova namjera nije bila napisati njezinu kompletnu povijest, već samo ukazati na osnovna historiografska pitanja, probleme i metodologiju koju bi u budućnosti trebali primijeniti crkveni i/ili svjetovni povjesničari zainteresirani za ovu tematiku. Ponajprije se upozorava na nužnost sagledavanja konteksta u kojem je djelovala Riječka biskupija, dakle dva totalitarna režima različitih ideoloških stremjenja (talijanski fašizam, jugoslavenski komunizam). Dakako, tu je i opći odnos Katoličke crkve prema takvim politikama. S obzirom na višenacionalni karakter riječke Crkve toga doba, na kraju se kao posebno važna ističe i potreba analize i tumačenja ne samo hrvatskih, nego i talijanskih i slovenskih arhivskih vrela.

Nevenka Troha autorica je izvornoga znanstvenog rada „The Slavic-Italian Brotherhood. Aspects of the Role the Italians had in the Slavic-Italian Anti-Fascist Union“ („Slavensko-talijansko bratstvo. Pogled na ulogu

Talijana u Slavenko-talijanskoj antifašističkoj uniji“, 149-161). U članku se raspravlja o stavovima i promjenama u političkoj orijentaciji talijanskih (i slovenskih) radnika s područja Zone A i B Slobodnoga teritorija Trsta u sklopu političkih mijena koje su se događale od kraja Drugoga svjetskog rata do objave Rezolucije Kominforma u lipnju 1948. godine. U fokusu je politika tzv. slavenko-talijanskoga bratstva te nadasve sudbina onih Talijana koji su zbog ideje izgradnje („pravednijega“) socijalističkoga društva podržavali priključenje čitave Julijske krajine Titovoj Jugoslaviji. Istovremeno su ti isti Talijani u svojoj matičnoj državi (Italiji) proglašavani nacionalnim izdajicama, čak i u trenutku kada su stali na stranu Staljina i Komunističke partije Italije u sukobu s jugoslavenskim komunistima. Ironija je tim veća, upozorava Troha, što talijanska država upravo tim ljudima može biti zahvalna za održavanje talijanstva u Istri.

U prethodnom priopćenju „Uspostava i organizacija civilnih i vojnih vlasti u poslijeratnoj Rijeci“ (163-177) Andrea Roknić Bežanić opisuje razdoblje od oslobođenja Rijeke 3. svibnja 1945. do službenoga pripojenja Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947. godine. Upozoravajući kako je za Rijeku kraj rata označio tek početak složenih političkih, ustavnopravnih, ali i međunarodnopravnih odnosa i borbi, autorica nas upoznaje s problemima u obnovi razrušenoga grada, uspostavi narodne vlasti, posebno osjetljivim pitanjima obračuna s „narodnim neprijateljima“ i velikim iseljavanjem (talijanskoga) stanovništva te, povrh svega, poteškoćama u prilagođavanju potpuno novoj društveno-ekonomskoj, ideološkoj, ali i nacionalnoj sredini. Sve su to pokazatelji iznimne slojevitosti procesa koji su se u tadašnjem gradu na zapadnoj obali Rječine događali u prvim poratnim godinama, zbog čega je neophodan potpuno objektivan pristup u njihovu sagledavanju.

Na kraju drugoga dijela objavljen je izvorni znanstveni članak Glorije Nemeč „Processi di formazione della minoranza italiana, memorie e interpretazioni sul tema delle »opzioni«“ („Procesi formiranja talijanske manjine, pamćenja i interpretacije problematike »optacija«, 179-241). Riječ je o radu koji se bazira na usmenim svjedočanstvima pripadnika današnjih talijanskih zajednica u Rovinju, Balama, Vodnjanu, Puli, Nerezinama, Malom i Velom Lošinju, Cresu, Opatiji, Labinu-Podlabinu, Motovunu, Taru i Vižinadi. Autorica nudi još jedan prikaz dinamike optiranja istarsko-kvarnerskih Talijana. Pokušava, a prema pročitanoj i uspijeva, ostvariti svoj temeljni cilj – istražiti njihove obiteljske povijesti, čimbenike koji su ih primorali/

prisilili da se između Italije i Jugoslavije odluče na ovu potonju te različite probleme koje je to sa sobom povlačilo. Poseban aspekt su i različite selektivne mjere, bolje rečeno metode zastrašivanja kojim je lokalna „narodna“, tj. komunistička vlast sprječavala njihov još masovniji odlazak. Kako se sve to odrazilo na položaj Talijana i općenitu sociološku sliku istarskoga poluotoka, najbolje svjedoči jedan od autoričinih zaključaka da je rijetko koja obitelj uspjela održati jedinstvenu fizionomiju u nadolazećim desetljećima bez razmimoilaženja i gubitka privrženosti.

I ovaj svezak završava uobičajenim prikazima knjiga te izvještajima sa znanstveno-stručnih skupova, a to su redom: „*Piero PURINI, Metamorfosi etniche. I cambiamenti di popolazione a Trieste*“ (Milan Martuslović), „*Marino MANIN, Istra na raskrižju: O povijesti migracija pučanstva Istre*“ (Ivan Žagar), „*Slaven BERTOŠA, Osebujno mjesto austrijske Istre: lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*“ (Matija Drandić), „*The Royal Body Conference*“ (Kosana Jovanović) i „*36. Pazinski memorijal – znanstvenostručni skup*“ (Ivan Žagar).

Na koncu, vrijedi istaknuti da je i ovoga puta *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* ponudio široku lepezu zanimljivih radova koji su s jedne strane sintetizirali aktualne trendove u znanstvenom i javnom sagledavanju prošlosti sjevernojadranskoga prostora, a s druge otvorili neke nove teme koje zaslužuju daljnja razmatranja. Ostaje nada da se na objavljivanje sljedećega broja neće čekati nove tri godine te da će se ostvariti želja urednika da se na stranicama ovoga časopisa događa konstantna konfrontacija među znanstvenicima koji dolaze iz različitih zemalja i različitih su znanstvenih usmjerenja.

Milan Martuslović

Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, CXI (LIX della nuova serie), *Archeologia e urbanistica nelle città dell'Istria costiera*, Atti della giornata internazionale di studio (Muggia, 26 marzo 2011), a cura di Annalisa Giovannini, Trieste 2011, 304 str.

U najnovijem svesku časopisa *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* objavljeni su radovi izloženi na međunarodnom skupu *Arheologija i urbanizam u istarskim obalnim gradovima* održanom u Miljama 26. ožujka 2011. Na skupu su sudjelovali talijanski, slovenski i hrvatski